

Zamurowanie spiralnej klatki schodowej w grubości muru zachodniego (widocznej na planach z 1852 i 1858 roku) spowodowało potrzebę wybicia nowego – przed 1872 rokiem – wejścia na empore w ścianie północnej kaplicy (fot. Grzegorz Nowak)

strona 190

wieku. W czasie wielkiego sporu o inwestyturę pomiędzy biskupem wrocławskim Tomaszem II, a księciem wrocławskim Henrykiem IV Probussem, ówczesny książę raciborski, Przemysław udzielił biskupowi schronienia na zamku. Długotrwała obrona biskupa przed księciem wrocławskim w 1287 roku związała go silnie z Raciborzem i miejscową ludnością. W trakcie tych walk doszło do pojednania między biskupem a księciem i po tej dacie utworzono kolegiatę przy kaplicy zamkowej⁵⁰. Obecna kaplica miała powstać po tej dacie, a pierwsza wzmianka źródłowa o kanoniku kolegiaty pochodzi z 1293 roku⁵¹. Wydaje się, że kolegiatę ustanowiono przy istniejącej już budowli sakralnej, albowiem wówczas istniał już kościół parafialny, który z pewnością mógłby pełnić funkcję kolegiaty. Zamek raciborski w XIII wieku kilkakrotnie był oblegany. W 1241 roku w czasie najazdu Mongołów oraz w latach 1249, 1255, 1273 i wspomnianym 1287. Za każdym razem system obronny sprawdzał się, co świadczy o dobrym ufortyfikowaniu⁵².

Kaplica zamkowa była dotychczas datowana na podstawie właściwości stylistycznych na dwie ostatnie dekady XIII wieku⁵³. Jednakże w trakcie badań archeologicznych odsłonięto pod nią starsze mury ciosowe, należące zapewne do jej poprzedniczki o nieznanym wezwaniu⁵⁴. Niewątpliwie była to budowla romańska, ale na jakiej podstawie datowano ją na XII wiek⁵⁵ trudno obecnie ustalić. Takie datowanie jest możliwe i niewykluczone, a można przyjąć, że kaplica taka powstała z inicjatywy Mieszka Płatoniego, ale takie budowle wznoszono także w pierwszej połowie XIII wieku.

Bliskie czasowo powstanie kolegiaty wrocławskiej i raciborskiej nie było przypadkiem. Za fundatora kolegiaty raciborskiej uchodzi biskup Tomasz, co sugeruje, że obie strony dokonały ustępstw być może z uznaniem swoich win.

Z protokołu wizytacji z 1680 roku wynika, że fundatorem kolegiaty był biskup Tomasz II w 1292 roku, przy czym powołano się na znajdujące się w archiwum kapituły dokumenty wystawione przez biskupa Wacława (w czwartej ćwierci XIV wieku), co tym bardziej potwierdza wiarygodność tej daty⁵⁶.

Z tą datą koresponduje najstarsza znana bezpośrednia wzmianka o kanoniku raciborskim o imieniu Tilko z 1293 roku. Bezpośrednim skutkiem ufundowania kolegiaty raciborskiej było zbudowanie nowej, obecnie istniejącej kaplicy w miejsce poprzedniej. Podejrzewa się, że fundacja kolegiaty i kaplicy dopiero pięć lat po zawarciu pokoju między biskupem Tomaszem II a księciem Henrykiem mogła wynikać z trudności w pozyskaniu relikwii odpowiednich do wezwania kaplicy, jedynego tego rodzaju na Śląsku⁵⁷.

To, że relikwie miały duże znaczenie, wynika z ich czczenia uroczystymi procesjami, które odbywały się – pierwsza w odpust św. Tomasza Kantuarijskiego 29 grudnia, druga w Wielki Czwartek, trzecia w wigilię św. Jana Chrzciciela, czyli 23 czerwca, a czwarta w odpust św. Marcelego (16 stycznia)⁵⁸.

A. Grzybkowski przyjął inną datę wzniesienia kaplicy niż dotychczas przyjmowano – przedstawiając rzeczowe argumenty. Okres sprawowania władzy nad Raciborzem przez księcia cieszyńskiego Mieszka III opiekującego się młodszym bratem Przemysławem był tymczasowy. Księstwo raciborskie przeznaczone było dla Przemysława, a ten podpisywał się w dokumentach jako książę raciborski od 1293 roku. Przyjął on za mało prawdopodobne, by przed ostatecznym podziałem któryś z książąt rozpoczął inwestycję budowy kaplicy choćby wspólnie z biskupem bez ostatecznej pewności co do podziału tych ziem. W latach 80 – tych XIII wieku fundowanie kolegiaty jest tym bardziej mało prawdopodobne, gdyż w okresie współzawodnictwa władza w księstwie spoczywała głównie w rękach starszego brata⁵⁹.

Mimo że ze źródeł wynika, że fundatorem kolegiaty, a tym samym zapewne kaplicy był biskup Tomasz, co potwierdza także patrocinium, położona była na terenie zamku księcia Przemysława i to on z niej korzystał⁶⁰.

Kolegiata raciborska wraz z wrocławską kolegiatą św. Krzyża należy do najstarszych na Śląsku, a poprzedziły je tylko duże, niezwiązane z zamkami – w Głogowie i Opolu, natomiast kaplica zamkowa w Raciborzu jest pierwszą na Śląsku kaplicą zamkową podniesioną do rangi kolegiaty⁶¹.

W XV wieku kaplicę powiększono od zachodu. W trakcie badań architektonicznych ustalono, że w końcu XV wieku miała miejsce katastrofa budowlana, gdyż zawaleniu uległo sklepienie dolnej kondygnacji i prawdopodobnie również górnej kondygnacji oraz ściany południowej. Odbudowa i przebudowa miała nastąpić w trzech fazach. Jej najbardziej wyraźnym śladem są późnogotyckie maswerki w oknach ściany południowej⁶².

Materiałem budowlanym użytym do budowy kaplicy w partii fundamentowej jest kamień, a powyżej cegła ułożona w wążku wendyjskim. Do detali konstrukcyjnych i rzeźbiarskich zastosowano piaskowiec. Wymiary prostokątnego planu obecnej górnej kondygnacji wynoszą 6,3 x 13,2 m. Ściana zachodnia została zbudowana całkowicie na nowo od fundamentów i nie należy do pierwotnej budowli, podobnie jak niemal cała ściana południowa. Fragment fundamentu pierwotnej ściany zachodniej odnaleziono w czasie badań archeologicznych w wykopie przed fasadą. Obecna ściana jest przesunięta w stosunku do pierwotnej o pół przęsła sklepiennego. Z tego faktu wysunięto wniosek, że zachod-

Przekrój poprzeczny kaplicy. Cyframi oznaczono: 1 - okno z XVII w. zamurowane w 2 poł. XIX w., w grubości ściany zachowanej wewnątrz; 2 - poziom posadzki górnej kondygnacji kaplicy do 1. poł. XVII w.; 3 - drzwi do zakrystii, zamurowane po 1949 r.; 4 - poziom posadzki dolnej kondygnacji kaplicy do 1. połowy XVII w.

58 Grzybkowski A., *dz. cyt.*, str. 245

59 *tamże*

60 *tamże*, str. 247

61 *tamże* str. 248

62 *tamże*, str. 250 - 251

Zamek Piastowski w Raciborzu. Średnio-wieczne mury obronne.

(fot. Grzegorz Nowak)

50 *tamże*, str. 46

51 *tamże*, str. 42

52 *tamże*, str. 42

53 Grzybkowski A., *dz. cyt.*, str. 243; Kuzniar-Niedźwiedzka S., Nejowa H., *dz. cyt.*, str. 51

55 Grzybkowski A., *dz. cyt.*, str. 244

54 Grzybkowski A., *dz. cyt.*, str. 243; Kutzner M., *dz. cyt.* str. 46-50

56 *tamże*, str. 244

57 *tamże*, str. 245